

Levenslicht
geeft
Holocaust
slachtoffers
een gezicht

Deze wandelroute voert u langs 36 Stolpersteine, ook bekend als struikelstenen. Deze zijn te vinden op de laatste adressen van de Holocaust slachtoffers uit Hardenberg die de Tweede Wereldoorlog niet hebben overleefd.

Legenda	Pagina
* Start, gemeentehuis	4
1 Voorstraat 30	5
2 Voorstraat 18	6
3 Markt 6	8
4 Voorstraat 8-10	10
5 Fortuinstraat 2	12
6 Voorstraat 5	13
7 Gramsbergerweg 8	14
8 Julianastraat 10	15
9 Julianastraat 4	16
10 Stationsstraat 17	17
A Locatie voormalige synagoge	18
B Joods kerkhof aan het Mulopad	19
C Joods kerkhof aan de Vecht (Jodenbergje)	

LEVENSLICHT

STUDIO ROOSEGAARDE

Op 27 januari 2020 is het 75 jaar geleden dat concentratie- en vernietigingskamp Auschwitz, hét internationale symbool van de Holocaust, werd bevrijd. Levenslicht is het indrukwekkende tijdelijke lichtkunstwerk dat Daan Roosegaarde ter gelegenheid hiervan maakte. De verlichte stenen staan voor het leven dat nu in de gemeenschap wordt gemist. De stenen lichten om de paar seconden op en ademen als het ware in licht, waarmee het wil zeggen: Laten we de herinnering aan de slachtoffers in leven houden.

3

Met dit boekje wordt een gezicht gegeven aan de Holocaustslachtoffers uit Hardenberg. Zesendertig joodse plaatsgenoten die hier werkten, naar school gingen en lid waren van verenigingen. Hardwerkende mensen en toegewijde ouders, die uw burens hadden kunnen zijn.

VOORSTRAAT 30 (A 129)

David Blein 60 jaar

° Gramsbergen 18 mei 1882 * **Sobibor 14 mei 1943**

Regina Blein-Hoogstraal 59 jaar

° Uithuizen 18 oktober 1883 * **Sobibor, 14 mei 1943**

Slager Blein voor z'n slagerij
met kleindochter Regina.

David Blein was getrouwd met Regina Hoogstraal. Aan de Voorstraat 30 hadden zij een slagerij. Het echtpaar had twee kinderen, Hartog Simon (Harry) en Simon. Simon heeft de oorlog overleefd, Harry niet (pag. 6). Beide zoons werkten bij David Blein in de slagerij.

De familie Blein op 4 oktober 1941
ter gelegenheid van het 35-jarig
huwelijk van David en Regina
Blein-Hoogstraal.

VOORSTRAAT 18 (A 122)

Mozes Leman

37 jaar

° Hardenberg 28 september 1905 † **Auschwitz 26 februari 1943**

Ottilia Leman Levie

34 jaar

° Gemen 11 juli 1908 † **Auschwitz 26 februari 1943**

Sientje Leman

9 jaar

° Hardenberg 16 mei 1933 † **Auschwitz 26 februari 1943**

Mathilde Leman

8 jaar

° Hardenberg, 9 augustus 1934 † **Auschwitz 26 februari 1943**

Liepman Leman

6 jaar

° Hardenberg 31 juli 1936 † **Auschwitz 26 februari 1943**

v.l.n.r.: Liepman, Mathilde en
Sientje Leman.

Het gezin woonde op de bovenverdieping. Beneden was de
slagerij van Mozes Leman gevestigd.

Mozes was in 1930 betrokken bij de oprichting
van de Tennisvereniging TOGO.

Mozes Leman.

MARKT 6 (A 36 d)

Hartog Simon Blein 33 jaar

° Hardenberg 11 november 1909 † **Sobibor 16 juli 1943**

Johanna Blein-Zilverberg 35 jaar

° Coevorden 28 april 1908 † **Sobibor 11 juni 1943**

Regina Bertha Blein 4 jaar

° Hardenberg 19 december 1938 † **Sobibor 11 juni 1943**

Hartog Simon (Harry) Blein was een zoon van David Blein en Regina Hoogstraal. Hij trouwde in 1938 met Johanna Zilverberg. Harry was slager, net als z'n vader. Hun dochter

Regina Bertha (Ginie) Blein werd in juni 1943 op het zogenoemde kindertransport uit Vught gezet en kwam via Westerbork in Sobibor terecht. Zij werd slechts 4 jaar.

Familiefoto tijdens het huwelijk van
Harry en Johanna Blein-Zilverberg.

v.l.n.r.: Johanna, Regina Bertha en Harry Blein.

VOORSTRAAT 8-10 (A 118)

Rudolf Emanuel de Bruin 55 jaar

° Hardenberg 29 mei 1887 † **Sobibor 28 mei 1943**

Rosalchen de Bruin-Salomonson 53 jaar

° Nordhorn 1 september 1889 † **Sobibor 28 mei 1943**

Rosetta de Bruin 26 jaar

° Hardenberg 5 september 1916 † **Sobibor 9 juli 1943**

8 **Lion Emanuel de Bruin** 24 jaar

° Hardenberg, 29 maart 1918 † **Auschwitz, 30 september 1942**

Emanuel de Bruin 20 jaar

° Hardenberg, 20 oktober 1921 † **Auschwitz, 30 september 1942**

Alex Sallie de Bruin 15 jaar

° Hardenberg, 26 november 1927 † **Sobibor, 28 mei 1943**

Rudolf Emanuel de Bruin was caféhouder, wethouder en drukker. Hij gaf ondermeer het weekblad De Vechtstreek uit. Hij vervulde een prominente rol in het openbare leven van

Gezin de Bruin in 1928:
Emanuel, Rosetta, Lion en
Rosalchen de Bruin-Salomonson.
In de kinderwagen Alex Sallie.

Op voorgrond: Rudolf de Bruin.

Hardenberg. Jarenlang was hij wethouder. Rudolf en zijn zoon Lion waren beiden lid van het theatergezelschap Thalia. Op 17 december 1941 werd zijn bedrijf op last van de Sicherheitspolizei in Zwolle gesloten.

HARDENBERG, VOORSTRAAT

De Voorstraat ter hoogte van de Fortuinstraat. Helemaal links de textielwinkel van Blein. Aan de overkant van de Fortuinstraat handelsdrukkerij De Bruin.

FORTUINSTRAAT 2 (A 101)

Simon Blein 36 jaar

° Gramsbergen 30 april 1907 † **Sobibor 16 juli 1943**

Gerta Blein-Gross 29 jaar

° Königheim 27 april 1914 † **Sobibor 11 juni 1943**

Lotte Blein 3 jaar

° Hardenberg 15 september 1939 † **Sobibor 11 juni 1943**

Gezinsfoto met Simon, Gerta en Lotte Blein.

Simon Blein die ook wel 'Duitse Simon' werd genoemd, had een textielwinkel op de hoek van de Voorstraat en de Fortuinstraat in Hardenberg. Eerder had hij eenzelfde winkel in zijn geboorteplaats Gramsbergen. Simon was getrouwd met de Duitse jodin Gerta Gross. Ze hadden één kind, Lotte. Lotte Blein ging in juni 1943 met het zogenoemde kindertransport uit Vught via Westerbork naar Sobibor. Het meisje werd maar 3 jaar.

Hardenberg, Voorstraat

Hoek Fortuinstraat/Voorstraat met op de hoek de textielwinkel van Simon Blein.

Aan de overkant, het derde pand van rechts, de winkel van Andries Frank.

VOORSTRAAT 5 (A 32)

Andries Frank 40 jaar

° Hardenberg 23 juni 1903 † **Lublin 30 november 1943**

Frederika Frank-Levie 40 jaar

° Leek, 23 augustus 1909 † **Sobibor 20 maart 1943**

Andries Frank had samen met zijn vrouw Frederika Frank-Levie een kledingzaak aan de Voorstraat. Toen een neef van Frank na de oorlog de winkel heropende hield hij de naam van de winkel in ere: Damesmode Frank. Andries en Frederika Frank zaten ondergedoken op een boerderij dichtbij Dalfsen. Zij werden op 5 maart 1943 samen met Andries' vader Isak en broer Aron Karel gearresteerd en naar Westerbork afgevoerd.

De winkel van manufacturer Frank aan de Voorstraat. Hier was in de oorlog het distributiekantoor van Hardenberg gevestigd.

GRAMSBERGERWEG 8 (B 95)

Isak Frank 76 jaar

° Hardenberg 6 juli 1866 † **Sobibor 20 maart 1943**

Helene Kösters 42 jaar

° Gildehaus 9 oktober 1900 † **Sobibor 9 juli 1943**

Aron Karel Frank 34 jaar

° Hardenberg 13 mei 1909 † **Majdanek 30 november 1943**

Helene Kösters was de inwonende huishoudster van weduwnaar Isak Frank en zijn ongetrouwde zoon Aron Karel. Aron Karel en zijn vader Isak waren, samen met broer Andries en diens echtgenote Frederika, ondergedoken in de gemeente Dalfsen. Hier werden zij op 5 maart 1943 gearresteerd en naar Westerbork afgevoerd.

Aron Karel Frank

JULIANASTRAAT 10 (B 135)

Lotte Blein-Stein

66 jaar

° Ermetzhofen 12 april 1877 * **Sobibor 21 mei 1943**

Karl Michelsohn

48 jaar

° Ansbach 26 oktober 1896 * **Midden-Europa 7 februari 1945**

Mathilda Michelsohn-Blein

39 jaar

° Gramsbergen, 21 maart 1905 * **Auschwitz, 7 juli 1944**

Ilse Michelsohn

14 jaar

° Ansbach 24 juli 1929 * **Auschwitz 7 juli 1944**

Ilse Michelsohn.

Ilse Michelsohn met haar nichtje

Lotte in de kinderwagen.

Karl Michelsohn en zijn gezin waren afkomstig uit Duitsland.

In februari 1939 vluchtten zij samen met oma Lotte Blein-Stein naar Nederland. Ze kwamen naar Hardenberg omdat Mathilde's broer Simon Blein aan de Fortuinstraat woonde.

JULIANASTRAAT 4 (B 132)

Friedrich Salomonson 45 jaar

° Nordhorn 16 december 1897 † **Sobibor 21 mei 1943**

Esther Salomonson-Philips 48 jaar

° Winterswijk 25 maart 1895 † **Sobibor 21 mei 1943**

Lion Salomonson 12 jaar

° Osnabrück 7 juli 1930 † **Sobibor 21 mei 1943**

Hanni Bertel Salomonson 11 jaar

° Nordhorn 29 februari 1932 † **Sobibor 21 mei 1943**

Friedrich Salomonson, zijn vrouw Esther Salomonson-Philips en hun twee kinderen waren in 1938 uit Duitsland gevlucht. De twee kinderen van het echtpaar, Lion Salomonson en Hanni Bertel Salomonson, woonden bij hun oom en tante De Bruin aan de Voorstraat in Hardenberg.

Lion Salomonson (rechts),
samen met zijn Hardenberger vrienden
Sipke en Jan Sipkema.

STATIONSSTRAAT 17 (B 83)

Meijer Bromet

77 jaar

° Hardenberg, 2 maart 1866 † **Sobibor, 14 mei 1943**

Asser Bromet

70 jaar

° Hardenberg, 21 januari 1873 † **Sobibor, 14 mei 1943**

Marcus Bromet

67 jaar

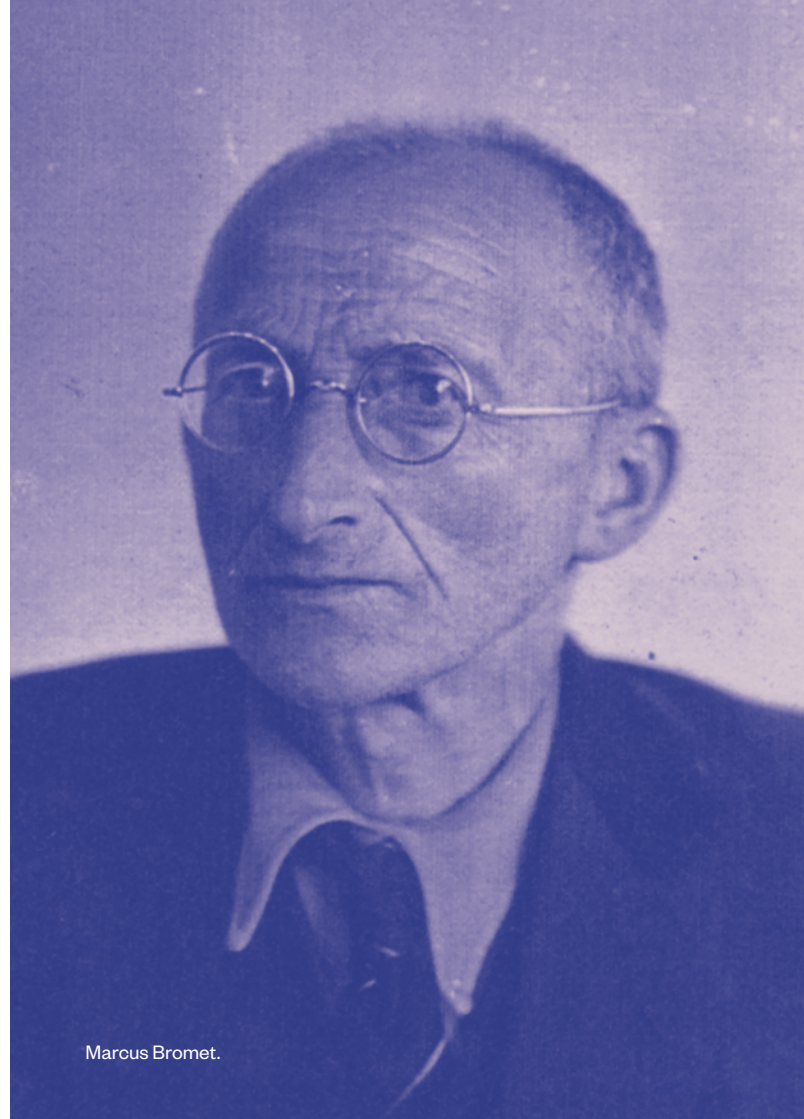
° Hardenberg, 1 oktober 1875 † **Sobibor, 14 mei 1943**

Philip Bromet

57 jaar

° Hardenberg, 14 februari 1886 † **Sobibor, 30 april 1943**

De broers Meijer Bromet, Marcus Bromet, Asser Bromet en Philip Bromet waren koopman van beroep. Marcus was getrouwd met Reina Bromet-van den Berg. Zij was in Gramsbergen ondergedoken en overleefde de oorlog, net als hun twee kinderen.

Marcus Bromet.

De voormalige synagoge aan het Oosteinde.

Het joodse kerkhof aan het Mulopad.

Het joodse kerkhof aan de Vecht, het Jodenbergje.

Colofon

Levenslicht geeft Holocaust slachtoffers een gezicht is een toevoeging op het kunstwerk Levenslicht van Studio Roosegaarde.

De inhoud van dit boekje is zo zorgvuldig mogelijk samengesteld. Er kan helaas geen garantie worden gegeven op de volledigheid en juistheid van alle informatie.

Uitgever: Gemeente Hardenberg

Ontwerp: Jan Ekkelenkamp (Jan Ontwerpt), in samenwerking met Ivy Media (video) en Jorinde Brink (tekst).

Met dank aan: Historische vereniging Hardenberg en Roel Gritter.

Fotografie omslag: Studio Roosegaarde, Marco de Swart.

Overige foto's: Historische vereniging Hardenberg, Roel Gritter.

Bronnen:

mijnstadmijndorp.nl
joodsmonument.nl

Roel Gritter - Sporen van joods verleden

vrijheidgemeentehardenberg.nl

LEVENSLICHT
STUDIO ROOSEGAARDE

75 JAAR
VRUJHEID
GEMEENTEHARDENBERG